

We' wi wæ' we' wi er wejelboere?

VIL VI VÆRE VED VI ER VENDELBOERE?

INGRID CARLSEN

VENDSYSSEL er en landsdel med sit eget flag. Tro det eller ej, men kom op og se det. Det hænger i både "dæj wester å dæj øster æej å Flauenskjold – lie een te byskjælte".

Vi har vores eget sprog og derfor også vores egen ordbog.

I et spil er der som bekendt også modstandere, så man har nogen at kæmpe imod. Så kan det være mere eller mindre i sjov eller alvor. Døm selv i den her sag.

Når vi snakker om dialekt, er ingen vendelboere i tvivl om, at vores "modstandere" er "tjøbenhavnere". Det skal her siges, at rigtig mange af og til kommer ind under den betegnelse – selv jeg, en indvandret vendelbo, som bor 30 km fra København.

Men for vendelboen er det nu godt at ha' en betegnelse for de andre, som ikke er ligesom os!!

"Å hwes I tæss at wi wejelboer' er lett sær, så ka' I jo bare læ' os wær, å blyw we jer æej å lantj'!!" (ala De Gyldne Løver).

Københavnerne var jo for mange år siden så nysgerrige, at de var nødt til at komme over til Jylland for at se, hvad vi var for nogle sære mennesker. Blot tænkte de ikke på, at vi jyder havde det ligesådan med dem!! Nu sparede vi jo så selv rejsen – (vigtigt for en jyde at spare!!) – så vi udspionerede dem ganske gratis og ubemærket!!

Og de *var* da også mærkelige. De var rige, de havde fjernsyn, børnene spiste rosiner i små pakker, de havde biler, de holdt sommerferie og de lå ved stranden uden tøj på. Så kunne de endda finde på at købe en bondegård, bare for sjov – hwa' gir' du?

Haven lignede en brakmark – der “groede” bl.a. ølflasker og askebægre!

De vidste da ikke, hvordan de skulle passe hverken dyr eller jord. Fuldstændig tåbeligt!

Og deres sprog – ak, ja, det var jo ikke nær så udviklet som vores, for de forstod jo ikke et kvæk! Og alligevel snakkede de hele tiden!

Så modsætninger var der nok af til at finde en værdig modstander.

Ikke mindst da københavnernes kom hjem igen og lod *deres* opdagelser gå videre som sladder i folkemunde og senere i medierne. Nu var der ingen vej tilbage – vi vendelboere blev stemplet som primitive og enfoldige. Og den fejlagtige fremstilling tror jeg vi lider af den dag i dag.

Derfor tror jeg, at nogle ligefrem skammer sig over deres dialekt og derfor konverterer til rigssproget.

Vi kender jo problematikken selv i dag, hvor det, der bliver sagt i medierne, *bliver* til sandhed, selv om det ikke er det. Man kan kalde det for visualiseret sladder skabt ved den groveste manipulering bag kulisserne.

Det er synd, at mennesker på grund af deres sprog må lade deres charme og særpræg gå tabt på den måde.

Men vi er da en stor del vendelboere – wi, dær we’ wæ’ we’, at wi er wejelboere – som flyttede herover for at modbevise det – og vi bor her da endnu. Jeg har hørt, at den opfattelse er blevet revideret kraftigt siden!

Med det stærkt faldende antal dialektbrugere kan man godt frygte, at dialekten med tiden helt vil forsvinde. Når man i mange år (skuffende, synes jeg) kun har hørt rigsdansk af små børn, hvis forældre man ved kan tale dialekt, så går det jo den vej. Og mange unge vil ikke kendes ved deres dialekt, når de i skoler og på uddannelsesinstitutioner mødes med “københavnere”.

Det må vi da gøre noget ved!

HVAD ER DIALEKT?

Dialekt er når eks. en "københavner" kun kan forstå 2-5 ord af en længere samtale med en dansker fra en anden egn. Sprog, der er egnsbestemt og har specielle lyde og grammatik.

De danske dialekter er så forskellige, fordi man i de første mange hundrede år i Danmarks historie kun havde meget lidt kontakt imellem de forskellige egne. Derfor udvikledes sproget vidt forskelligt. Dette er netop kendetegnet for vendelbomålet.

Dialekten indeholder samfundets lyd, som man siger. Det er et godt billede på begrebet. Der ligger en ladning i ordene og man fornemmer en indforståethed. Dialekten er sammen med den typiske underdrivelse og forkortelse – vendelboere i en nødde-skal.

Jeg hører tit: "Haj war osse møj lett rask!", (han var også meget lidt rask! – det vil sige meget syg!) eller "Hon var godt nok møj lett knøw! (hun var meget lidt pæn – det vil sige ret grim).

Det wa' lige æ par ojjerdrywwelser!

Det ligger i selve dialekten, at der ikke er brug for de mange ord. Disse ord indeholder til gengæld stor betydning sammen med tonen de er sagt i.

(En forklaring på at "københavnerne" snakker mere end jyder, er at jydene *kan* åbne munden, men "københavneren" kan ikke *lukke* den!)

Mange går og tror, at de ved at "snakke fint" (også kaldet bysprog) taler rigssproget, men i virkeligheden er det regionalproget de taler. Regionalsprog er når dialekten er fortyndet med sådan cirka to tredjedele rigssprog, hvor den sidste tredjedel og sprogmelodien er dialekt.

VENDELBOMÅLET

Dialekten vendelbomålet har sin helt egen ordbog og grammatik.

For at nævne nogle få pudsige ords grammatik er her et par eksempler:

PÅ RIGSDANSK	PÅ VENDELBOMÅLET
En fod	i fue
foden	fåj
begge fødder	bue fæer
fødderne	fæen

Tje'sten tu' tjåwli' å' å jik i balli; "– mæ' ka' da intj wæ' måwe, nær mæ' ska' i byj!"

(Kirsten tog kjolen af og gik i baljen; – man kan da ikke være beskidt, når man skal i byen!")

Her bruger vi parasitkonsonanter i massevis.

"Københavnerne" bruger til gengæld mange dobbeltvokaler: Biil (bil), huus (hus) osv.

Men selv vendelbomålet kan være lidt blandet, for ikke alle ord siges ens i alle ender af Vendsyssel.

Eks. ordet *ud*. I den ene del siges "ut" og i den anden siges "uk".

Men de fik alle sammen "øen mett på dawi" (Varm mad midt på dagen)

Hvis man ikke selv ved det, så finder man aldrig ud af om folk hedder Pedersen eller Petersen, når man er flyttet fra Vendsyssel. Her på Sjælland hedder ALLE Petersen, for "københavnere" kan simpelt hen ikke *sige* Pedersen!!! Så enkelt er det!

Hører du en ellers tilsyneladende, velfungerende rigssprogbruger i TV, som bruger hårde "T'er", så er han afsløret – han er jyde!!

AT BRUGE DIALEKTEN

At skrive om en dialekt – sin egen – er jo at skrive om en del af sig selv.

Dialekten er en del af mig, som er vendelbo med stort “W” og som ikke glemmer “hv” i hverken hvem, hvad, hvor eller hvorfor, eller “te hwette sij’ de’ no’ goer!

Og hvorfor så det?

Dialekter interesserer mig meget, især vendelbomålet.

At glemme sin dialekt, tror jeg ikke man kan efter at have brugt den dagligt i 18 år. Men at lade den ligge til brug ved lejlighed – det er vist meget udbredt.

At tænke sig til ikke at *måtte* bruge sin dialekt i oplagte situationer, ville være som et slag i ansigtet.

Den tanke føles ikke mindre end psykisk tortur – et overgreb på ens personlighed – for dialekten er jo en usynlig del af mig.

Ved en sådan uforskammet tanke sker der en masse ting indeni mig. Jeg føler mig ret provokeret.

Og det bevirker, at jeg får en meget stor lyst til *kun* at tale dialekt!!!!

Selv om jeg taler rigssprog til daglig, så er der jo nok visse ord, der har lempet sig stille ind. Men det kan andre jo bedst bedømme!

Ind imellem kan den sprogtone, som hænger ved, få nogle til at spørge om at høre noget sagt på dialekten.

Brug af dialekten viser, hvor i Danmark man kommer fra, og at man er stolt af det.

Som barn hørte jeg jo altid dialekten. Sjældent hørte man nogen “snakke fint”. Og når man endelig gjorde det, lavede man grin med det. Sådan rigtig tykt grin! Næ – det var ikke velset.

At lære rigssproget gennem læsning og på skrift voldte mig dog ingen vanskeligheder.

At “snakke fint” lærte man selv i skolen, hvor det var “bøwet” at tale dialekt.

Men ikke mindre skabagtigt var det at tale "fint" derhjemme. Kanøflet blev man for begge dele!

Senere lærte man at skille det ad, sådan at man i skolen talte "fint" og kun dialekt hjemme.

Men oh – skræk og rædsel – indtil da!

Når man havde fødselsdag og kammeraterne var med hjemme, kom man i et dilemma!!!

Da kunne det være svært at holde en samtale i gang med ord, som var ens i dialekten og i "fint"!!!!

Hvorfor det var et problem – her vil indfødte dialekttalende kunne genkende situationen som et indlysende problem af format!

Jo, for søskende og forældre skulle jo ikke kunne "anklage" én for at snakke "fint" bagefter og klassekammeraterne skulle ikke kunne sige, at man snakkede bondsk.

(Selv om mange af dem jo selv talte dialekt hjemme!!)

Så under snakken over kagemand og saftvand kunne fødselsdagsbarnet godt være ret tavst!!

Og kom der i skolen et ord på dialekt, som man enten ikke vidste hvad hed på rigsdansk, eller man troede det hed det samme – uha, hvor kunne man blive drillet af de andre.

I den situation har jeg selv et eksempel. Jeg sagde noget med ordet: *nabo*, som jeg ikke vidste andet, end det hed "nåbo".

Men der gik ikke mange splitsekunder før jeg fik det at vide!!!

Jo, "fint skal det være – fru Hyacinth!!".

Og det, selv om skolen lå langt ude på landet og eleverne kom fra omegnen.

Alle lærerne snakkede "fint". Men tænk dig – 25 år efter jeg gik ud af folkeskolen, fik jeg at vide, at en af lærerne altid har kunnet tale dialekt!!

Hvilken overraskelse. Havde vi vidst det dengang, havde det måske kunnet gøre det lidt lettere for nogle af eleverne.

Jo, vist er jeg stolt af min dialekt – helt bestemt. Ikke mindst når jeg er i Vendsyssel og taler med ægte vendelboere – hvad ord, tanke og væremåde angår – og jeg får den dejlige, opmuntrende bemærkning, hvilken jeg opfatter som ros:

“Det er wal nok dajlæ do snakker buuij ino?”

Det varmer indeni – som at få at vide, at det er lige bestemt mig, de godt kan li’.

I dialekten ligger en forståelse, en accept, et fællesskab, som sent vil brydes.

Efter 27 år på Sjælland med rigsdansk til hverdag og kun lejlighedsvis, enten pr. tlf. eller på besøg i Vendsyssel, er det også en personlig udvikling at komme over og bruge dialekten for alvor i længere tid.

På vej hjem – allerede i bussen fra Ålborg og til Flauenskjold er jeg faktisk *lidt* hjemme ved at høre *lyden* af vendelboere.

Dejligt – jeg nyder at høre børn og unge med vendelbotonen. Men mere sjældent er det i den aldersgruppe at høre selve dialekten.

Venner og families børn taler ikke dialekt – men bliver stærkt (dejligt) præget af sprogtonen – kun enkelte rigtige dialektord er med.

Sagt med andre ord som Malene synger i Grandprix-sangen “Sig mig hvem du er”.

Er det ikke det, vi alle går og ønsker fra hinanden – vær ærlig, vær ægte, forstil dig ikke, så går vi skævt af hinanden. At vide hvem man er sammen er vigtigt for at have tillid til personen.

HVEM TALER DIALEKT?

For få år siden hørte jeg vores kære skuespiller Per Pallesen tale rent rav-jysk (vendelbomålet) i radioen.

Jeg tabte både næse og mund – med et “hwaffornue!!!”

Det anede jeg ikke han kunne – ham vil jeg gerne tale dialekt med!! Nej, hvor kunne det være sjovt.

Godt nok har han sommerhus deroppe, men huset får ham jo ikke til at lære sproget!!(Haj kommer frå Års oprejle, kanske derfor). Men han har da gemt det godt, må man sige.

Også Niels Hausgaard vil jeg gerne tale dialekt med – han er et godt eksempel på en person, der kan formidle dialekten. Han rejser rundt og optræder med sin dialekt og sin guitar. Han fik Modersmål-Prisen i 1997 for at være trofast mod vendelbomålet og for at være perfekt til at fange sprogmelodierne og formidle det indforståede i dialekten. Hans sprogtone virker som en opfordring til at bruge dialekterne. Han har faktisk været den, der har gjort sproget “lovligt” og er elsket for det over hele landet. Se blot de fulde huse til hans optræden – der er altid udsolgt!

Forfatteren Hans Edvard Nørregård-Nielsen bruger i sin bog “Mands Minde” også en hel del dialekt, hvilket beviser, at han helt bestemt ikke har glemte den, selv om han har boet på Sjælland i mange år. Han signalerer ved brug af dialekten sin identitet, som han med glæde kendes ved og får derved skabt en yderligere form for kommunikation, som rækker længere end kun ved rigssproget.

En virkning ved brug af dialekten enten i en bog eller når folk mødes, er som hvis man står alene i et fjernt land mellem fremmedsprogede folk og pludselig møder en dansker. Der vil automatisk skabes en kontakt ved blot det at have sproget til fælles. Så er det som om man nærmest er i familie med hinanden.

Steder hvor man møder mange dialekter er for eksempel højskoler og efterskoler.

Jeg lærte selv som helt ung mange dialekter og deres sprogmelodier at kende på LMH – en højskole/ bibelskole i Hillerød!!

Jeg har spurgt min datter, som netop er i sit første år på en efterskole langt hjemmefra.

Maria, hører du nogle dialekter? “Dialekter – jo, dem møder jeg masser af, da jeg er en 16-årig sjællandsk elev på en jysk efterskole i Tarm, hvor folk kommer fra næsten alle “verdensdele”. Vi har i hvert fald folk både fra København, Hvide Sande, Helsingør, Bylderup Bov, Frederikshavn, Horsens, Harboør, Hillerød, Esbjerg og Bornholm. Hvis man ikke kan kalde “Solgården” for en international skole – så kan man ikke kalde Britney Spears for lækker.....!!!

I starten havde jeg vildt mange problemer med at forstå folk, også lærerne. Første dag fik pigerne vaskemaskineinstruktioner af “Solgårdens” mest vestjyske pedel. Alle grinede, da jeg gang på gang måtte indvende: “Øh ... gider du lige snakke lidt langsommere...?”

Da jeg bor på værelse med en herningenser har jeg lært den “internationale” lyd og tone, men at forstå alt hvad der kommer af ord og lyde fra en sønderjydes mund lærer jeg aldrig.

Jeg må alligevel konstatere, at jyder aldrig lærer at sige “ikk” Størstedelen siger: “ikk’og”.

Jeg har fået at vide af mange af mine sjællandske venner, at min accent er blevet mere jysk.....træls, man!!!!”

HVORDAN KAN JEG VÆRE MED TIL AT DIALEKTER BEVARES?

For mig er det at have en dialekt (vendelbomålet) en ekstra evne og indsigt, som nærmest er usynlig til daglig.

Faktisk føles det som et talent, der ikke bliver brugt, eller er brug for – noget godt, som jeg gerne ville dele med andre, men som tilsyneladende kun er de få beskåret at forstå på Sjælland, hvor jeg bor.

Den stærkeste grund til at jeg ikke bruger dialekten til daglig, er netop fordi den ikke vil blive forstået.

Når jeg nu synes at det er vigtigt, at dialekten vil overleve, hvad kan jeg så gøre for det?

Først og fremmest tage emnet op til diskussion.

Jeg tror man skal gøre en indsats for børn i skolerne i en tidlig alder. Man kunne indføre dialekt som et valgfag på linie med andre valgfag eller som en del af orientering i samfundsfag.

Lærerne kan hermed virke til en "lovliggørelse" og endda en mode at kunne tale dialekt.

Der har været talt meget om modersmålsundervisning til folk fra andre lande, men det har danskere jo aldrig fået i deres dialekt! Er det ikke lige en hovsa-fejl?

Man kunne lave en TV-udsendelse, hvor folk skulle gætte hvilken dialekt de hørte af forskellige personer og oversætte nogle sætninger fra dialekt til rigsdansk og omvendt. Hvis der så var præmier til vinderne, så skulle det nok blive set af mange.

Amatørteatre landet over kunne lave revyer på deres egen dialekt.

Endvidere kunne man lave aftensskolehold med faget Dialekt.

En tanke jeg har gjort mig er – hvorfor ikke tage en uge i kalenderen og beslutte, at netop i disse dage taler jeg *kun* dialekt!!

Hvad ville der ske, hvis det blev realiseret?

Hvad ville der ske med mine omgivelser?

Nogle ville le og ryste på hovedet, andre ville virke interesseret og prøve at forstå. Nogle ville holde sig væk for ikke at risikere at blive udsat for det mærkelige sprog (krystere!), og måske andre igen ville tro man er tosset!

Hvad ville der ske med mig selv?

Blot beslutningen om en uges udelukkende dialekttale blandt "københavnere" kræver mod.

Hvorfor: Fordi man er bange for at virke bondsk, dum og bøvet, for ikke at blive forstået, bange for at komme i pinlige situationer (associationer fra barndommens drillerier og fordomme). At blive leet af, at plumpe i med ord fra rigssproget midt i det hele.

Men hvis det går godt, så kan man komme til at savne brugere af sin egen dialekt endnu mere.

I anledningen af at slå et slag for bevarelse af dialekter, kunne det jo være en ide, at vi var nogle stykker, der gik sammen om ideen i en uge. Så kunne man mødes bagefter og udveksle erfaringer og få et godt grin – måske!

For nogle ville det måske føles mere “lovligt” at tale dialekt, når man har en aftale at vise hen til, så de mest sprogoverfølsomme ikke ringer efter den blå vogn!!

Man kunne jo også være heldig at få nogle “skabsdialekttalende” frem i lyset – til glæde for os andre selvaflørende.

Men som sagt kræver det viljestyrke, mod og lyst til at være udholdende i disciplinen: “Tal din egen dialekt i en uge”.

Endelig har vi nogle seje jyder, vendelboere, som tager dialekten alvorligt. For 20 år siden lavede de en forening til bevarelse af vendelbomålet kaldet: “Vendsysselgildet”

Foreningen udgiver et blad og arrangerer forskellige ture, møder m.m. for alle interesserede.

Deres motto er med et symbolsk billede af et træ i stærk blæsevej: :

*“A ka’ nok bøwwes
om det behøwwes
uen å forskrækkes.
Men A ka’ intj knækkes!*

SKREVET AF KNUD HOLST

Dette blad indeholder også artikler på vendelbomålet. Det tager lidt længere tid at få det igennem øjnene til hjernen end gennem ørerne! Men det kan lade sig gøre – og selv gennem skriften kommer tonen også med – hvis man ellers er født deroppe eller har haft

meget tilknytning til Vendsyssel. Nye medlemmer er velkomne!

Til netbrugere er der endvidere en hjemmeside: som kan bruges til oplysninger om dialekter, personlige indlæg og debat om dialekt.

I disse digitaliserede og globaliserende tider er det vigtigt at kende sine rødder og sit ophav. Man kan nemt blive slået ud af kurs ved blot at flyde med strømmen. Der er utrolig mange nye informationer og ting, der skal tages stilling til, så det er svært at vælge.

Men for at du kan vælge, må du kende dig selv. Hvem er jeg, hvad vil jeg?

Din dialekt vil sandsynligvis afsløre dig, uanset om du prøver at skjule det. Hvorfor så ikke bare være dig selv. Du er dansker – du er dejlig. Dialekten er en charme – læg den ikke helt af – vi vil jo nødig undvære folk med charme.

Børn, som bor i en egn med dialekt, bør lære deres egns dialekt sideløbende med “rigssproget” så de selv kan vælge, når de bliver store nok til det. Det burde være en menneskeret.

Ved at være med i debatten om de danske dialekter lærer man også en hel del om de pågældende menneskers personlighed, ja endog om sin egen personlighed – bl.a. hvor tolerant man er overfor de dialekttalende og dem, der gerne ville være det. Der er jo så stor mulighed for at tage udfordringen op og udvide sin horisont. Dialekter kan virke som dagligdagens krydderi, som giver smag for og lyst til mere af samme skuffe.

Vendelbo eller københavner – der er skidt og kanel alle steder og hvis man vil finde ud af *hvad* der er skidt og *hvad* der er kanel, må man jo smage på det. Det gjorde jeg så for 27 år siden – og han smager stadig godt!! (A hâr wat jyw t mæ’ dæj “tjøbenhavner” i sek-såtyw or!)

Som vi ser befolkningen landet over, så er vi jo en god blanding fra alle egne. Dette viser jo, at vi har brug for hinanden uanset sprogvariationer, skostørrelser og kaffemærker!!

Hver egn i Danmark har deres historie, sprogtone og lyde, som er en kvalitet af danskheden.

We' do wæ' we' do er wejelboer?

INGRID CARLSEN JEG ER FØDT DEN 6. MARTS 1956 I MIT HJEM PÅ PULSEN NÆR FLAUENSKJOLD. JEG HAR TO DEJLIGE BRØDRE, EN ÆLDRE OG EN YNGRE. JEG TOG REALEKSAMEN I 1973. SIDEN 1975 HAR JEG BOET PÅ SJÆLLAND. JEG ER UDDANNET SYGEHJÆLPER OG ARBEJDEDE SENERE SOM DAG-
PLEJER I 13 ÅR OG SENEST TOG JEG PGU (PÆDAGOGISK GRUNDUDDAN-
NELSE). JEG HÅBER PÅ ET JOB, HVOR JEG KAN BRUGE MIN STORE INTERESSE I DET DANSKE SPROG, BØGER, PSYKOLOGI Blandet MED LIDT PRAK-
TISK OG KREATIVT. JEG ER EN IVRIG BREVSKRIVER MED VENNER I NÆSTEN
ALLE DELE AF LANDET. JEG ER GIFT OG HAR TRE DEJLIGE BØRN OG
SVIGERDATTER I ALDEREN 16 - 23 ÅR.